

Marczewska, Marzena

Globalizacja w świetle zapożyczeń językowych

Etnolingwistyka 22, 236-238

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GLOBALIZACJA W ŚWIETLE ZAPOŻYCZEŃ
JĘZYKOWYCH

Kazimierz Luciński, *Jazykovye zaimstvovanija i mental'nost'. O vlijanii zaimstvovannyh sredstv na mental'nost' lingvo-kulturnych obščnostej. Na materiale ruskogo jazyka v spostavlenii s pol'skim*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009, 192 s.

Monografia autorstwa Kazimierza Lucińskiego poświęcona jest najnowszemu, pojawiającym się w dobie globalizacji, zapożyczeniom leksykalnym w języku rosyjskim i polskim. K. Luciński upatruje przyczyn popularności pożyczek z języków zachodnich (angielskiego, francuskiego) w zmianach ustrojowych, które zaszły w Europie po 1989 roku, i w zniesieniu wyraźnych podziałów ideologicznych na świecie (upadek żelaznej kurtyny). Łatwość kontaktów międzykulturowych, emigracja zarobkowa, dostępność mediów (zwłaszcza rozpowszechnienie tzw. komunikacji zapośredniczonej) itd. sprawiają, że pożyczki, przede wszystkim angielskie (*lingua franca* sieci, podstawowy język terminologii komputerowej, język nauki, biznesu itd.), upowszechniają się znacznie, wpływając jednocześnie na swoiste modelowanie ludzkiego oglądu świata.

W rozważaniach wstępnych K. Luciński przedstawia ogólne uwagi na temat zapożyczeń, zwracając uwagę na ich ścisłą łączność z mentalnością narodową. Zapożyczenia traktuje jako czynnik wpływający na postrzeganie świata charakterystyczne dla danej nacji. Owo postrzeganie jest właściwe każdemu członkowi wspólnoty, związane z wytworzonym przez tę

wspólnotę systemem wartości i funkcjonującym w jej obrębie językiem. Luciński w swojej pracy posługuje się terminem *mentalitet* (mentalność), który pojmuje jako zbiór sądów i wyobrażeń właściwych danej społeczności, sposób postrzegania świata i jednocześnie rezultat tego postrzegania. Autor utożsamia pojęcie mentalności z obrazem świata (*kartina mira*) i chociaż nie przywołuje bezpośrednio wyników polskich badań nad językowym obrazem świata (JOS), przedstawia w swoich rozważaniach pogląd zbliżony z najbardziej znanymi w językoznawstwie polskim definicjami JOS jako 1. struktury pojęciowej uwidaczniającej się w systemie i tekstach danego języka, poprzez język i teksty odkrywanej, a także 2. wyidealizowanego modelu rzeczywistości, funkcjonującego jako składnik kompetencji językowej.¹

Wiele uwagi poświęca Luciński rozważaniom i ustaleniom terminologicznym E. Lassan², za którą przyjmuje, że językowym korelatem obrazu świata jest leksyka języka narodowego i jego gramatyka. Mentalność jest zaś zjawiskiem, kształtującym się w ciągu wieków pod wpływem czynników biologicznych, geograficznych, historycznych, socjalnych itd., fenomenem, który nie tylko formuje się za pomocą języka, ale także odzwierciedla się w języku (s. 19). Nie można też mówić o jednej mentalności nosicieli jednej lingwokultury, albowiem mentalność, będąca rezultatem wielostronnych relacji człowieka ze światem, ulega systematycznym zmianom, co poświadczone jest także w modyfikacji obrazu świata utrwalonego w leksyce.

Metamorfozy rzeczywistości zewnętrznej w naturalny sposób wymuszają przewartościowanie systemu pojęciowego nosicieli danego języka i kultury. Luciński podkreśla, że mentalność formowana jest przez dwa typy mechani-

¹ Por. najbardziej znane, „klasyczne”, definicje JOS: J. Bartmiński, R. Tokarski, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1986, s. 72; R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2, *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 358; J. Maciekiewicz, *Co to jest „językowy obraz świata”*, „Etnolingwistyka” 11, s. 10. Por. też: J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006 (i wydania następne: Lublin 2007, 2009).

² Por. E. Lassan, *Lingvokul'turologija (Očerok ruskij konceptologii)*. *Učebnoe posobie dlja vuzov*, Vilnius 2008.

zmów: 1. akumulowane doświadczenia życiowe – bezpośrednio wynikające z relacji ze światem, 2. kulturę symboliczną, czyli przekazywane za pomocą symboli, przede wszystkim werbalnie, system wartości, norm, zasad i reguł postępowania. Badacz przywołuje też koncepcje G. Lakoffa i M. Johnsona³ dotyczące metaforyczności ludzkiego myślenia o świecie i roli metafor w kształtowaniu ludzkiego systemu pojęciowego. Metafory bowiem są zakorzenione w doświadczeniu człowieka, tworzą zorganizowane struktury pojęciowe warunkujące nasze postrzeganie i klasyfikowanie świata, a to z kolei uźródławione jest i utrwalone w języku.

Przyjęcie powyższych założeń pozwoliło Lucińskiemu sformułować główny cel podjętej analizy, tj. próby ukazania takich form językowych, które pokazałyby, jak nowe nazwy (zapożyczenia) i zmiany zachodzące w rzeczywistości kształtują system wpływający na konceptualizację świata nosicieli języka docelowego (s. 31). Przedmiotem badania stały się zapożyczenia pojawiające się w językach tych nacji, które łączy wspólna przeszłość polityczna, a więc przynależność do tzw. bloku wschodniego, a także wspólne doświadczanie zmian ideologicznych (przechodzenie od społeczeństwa ideologicznego do społeczeństwa konsumpcyjnego) i poddanie się procesom przystosowawczym do zasad gospodarki wolnorynkowej.

Przedstawiona analiza (baza językowa pochodzi z wybranych słowników i tekstów reklamowych zamieszczanych w Internecie)⁴ nie ma charakteru leksykograficznego ani etymologicznego, ma natomiast ukazać kluczowe pojęcia współczesnej kultury poprzez pryzmat zapożyczanej leksyki. Książka ma kompozycję dwudzielną: w części pierwszej szczegółowo przedstawione jest pojęcie mentalności i omówione zjawisko mody językowej (jako jednej z przyczyn pojawiania się zapożyczeń leksykalnych), część druga – bogato ilustrowana konkretnym materiałem językowym – podzielona jest na

cztery rozdziały poświęcone: zapożyczeniom związanym z ciałem (np. *image, body, lifting, denim* itd.), zakupami (*shopping*: np. *supermarket, boutique, second hand, discount, brend*), polityką (np. *konsensus, pluralizm, PR, pijar, PRman, pijarowiec*), płcią (np. *metrosexual, unisex, businesswoman, dress code, yuppie*). Autor omawia zapożyczenia leksykalne, które są – w jego opinii – odzwierciedleniem wpływu kultury globalnej na języki narodów poddanych w ostatnich latach różnorodnym zmianom ustrojowym, gospodarczym, ekonomicznym itd. Traktuje je przy tym „systemowo”, stwierdzając, że zapożyczenia te są ściśle powiązane z określonym systemem wartości akceptowanym przez nosicieli współczesnej kultury (kultury konsumpcyjnej, nazywanej przez Lucińskiego *shopping-kulturą*), dla której charakterystyczne są następujące metafory konceptualne: „człowiek to artefakt”; „twarz to maska”; „świat to supermarket”; „polityka to handel / marketing”. Luciński pokazuje, że nawet spokrewnione języki i bardzo bliskie sobie kultury (rosyjska i polska) w różnorodny sposób korzystają z pożyczek, co wiąże się z charakterystycznymi i właściwymi dla nich sposobami postzegania i konceptualizowania rzeczywistości. Na podstawie przedstawionego materiału autor wyciąga wniosek, że język rosyjski w większym stopniu niż polski korzysta z pożyczek, które nie tylko służą wypełnieniu luk leksykalnych i zaspokojeniu potrzeb użytkowników języka, ale także poddawane są swoistej i dosyć charakterystycznej obróbce pojęciowej, mającej je „dostosować do przyjętych w kulturze rosyjskiej tradycji interpretowania rzeczywistości” (s. 177).

Praca Kazimierza Lucińskiego wyrasta z nurtu, który traktuje język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości i swoisty magazyn kultury. Analiza danych językowych prowadzi więc do odkrycia mechanizmów ludzkiej konceptualizacji rzeczywistości. Niewątpliwym walorem książki jest zestawienie współczesnych zapożyczeń pojawiających się w dwóch języ-

³ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1989.

⁴ Materiał rosyjski: *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka načala XXI veka. Aktual'naja leksika*, pod red. G. N. Skljarevskoj, Moskwa 2007; materiał polski: *Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańki, Warszawa 2000; J. Bralczyk, *Nowe słowa*, Warszawa 2007.

kach (rosyjskim i polskim) i pokazanie, w jak różnorodny sposób dwa języki mogą przyswajać te same jednostki leksykalne, jak mogą je dostosowywać do charakterystycznych, sankcjonowanych tradycją, „wpisanych w daną kulturę” i utwalonych językowo mechanizmów myślenia o świecie. Autor uwypukla związek między zapożyczeniami i zmianami zachodzącymi w mentalności nosicieli języków docelowych. Pokazuje, że związane z nowym typem kultury społeczeństwo konsumpcyjne przewarto-

ściowało swój świat na tyle, że język musiał się wzbogacić o elementy, które oddawałyby inny sposób myślenia o człowieku (traktowanym wybitnie przedmiotowo: jego ciele, twarzy, sprawności fizycznej itd.) i świecie (jako miejscu transakcji różnego typu). Książka K. Lucjińskiego może zainteresować nie tylko językoznawców, ale także socjologów i kulturoznawców.

Marzena Marczevska

ŻYD JAKO OBCY – SOCJOLOGICZNE UJĘCIE TEMATU

Ireneusz Jeziorski, *Od obcości do symulakrum. Obraz Żyda w Polsce w XX wieku. Antropologiczne studium przypadku*, Kraków: Wydawnictwo NOMOS, 2009, 440 s.

Książka Ireneusza Jeziorskiego ukazuje dwa sposoby postrzegania Żydów: kształtowany przez wieki obraz symulakryczny, będący takim wyobrażeniem, które nie ma odniesienia do rzeczywistości, oraz obraz wirtualny, który jest efektem współczesnego, sentymentalnego myślenia o Żydach, spowodowanego tęsknotą za utraconym światem. Punktem wyjścia do rozważań stały się antyczne i chrześcijańskie źródła nienawiści do Żydów, z którymi wiązały się fobie, paranoje i przesady (te „tylko” ośmieszające i te niebezpieczne). Ważne dla sposobu myślenia o tej mniejszości, zdaniem autora, były także postawy nacjonalistyczne i stanowisko Kościoła. Wzbudzanie strachu (tzw. „gry strachem”) pozwalało zbliżyć ku sobie „swoich” i mobilizować ich do wspólnej obrony przed „obcymi”.

Na książkę Ireneusza Jeziorskiego składa się *Wprowadzenie*, 6 rozdziałów, *Bibliografia* oraz spis ilustracji i indeks rzeczowy.

Autor wychodząc z założenia, że badania nowych zjawisk należy rozpocząć od źródeł, w rozdziale *Realność obrazów. Wybrane narracje, czyli odkrycie „obcego” w Europie* omawia

religijne podłoże niechęci do wyznawców judaizmu i ujawnia „antyżydowski rasizm”. Stwierdza, że Kościół musiał sobie radzić z „wykluczeniem”, które wynikało z błędnych interpretacji *Nowego Testamentu* oraz z podziałem na świat chrześcijański i „antyświat” żydowski. Jeziorski twierdzi, że uwzględnienie w badaniach tekstów antycznych pozwala na określenie czasu powstania wątków antysemitycznych.

Rodzaje pomówień starożytnych Żydów można podzielić na kilka grup, które dotyczą inności praktyk religijnych, pogardy dla wielobóstwa, żydowskiej solidarności. Już wtedy Żydzi traktowani byli jak goście-wrogowie, będący nie u siebie, funkcjonujący w społeczeństwie na innych zasadach. Choć samo pojęcie antysemityzmu powstało w XIX wieku, to pierwsze „dzieło” skierowane przeciwko Żydom napisano w I w. p.n.e. Opowieści (dotyczące na przykład czci składanej przez Żydów osłom, posiadania przez nich osłej głowy w świątyniach) były uzupełniane i powielane przez wieki, niektóre z nich są aktualne aż do dzisiaj jak: posądzenia o niemoralność czy wpływanie na losy świata.

Także średniowieczne piśmiennictwo i malarstwo szerzyły niechęć do Żydów (jako nieczystych, grzesznych i niebezpiecznych), przedstawiając ich podczas mordowania dzieci, znieważania Hostii czy zatruwania studni oraz ukazując ich w otoczeniu świń – przodków i diabła.

W dalszej kolejności autor omawia przyczyny braku porozumienia między chrześcijaństwem a judaizmem, a więc przede wszystkim